

Tom 13/2021, ss. 381-393
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2021.13(16)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Anastazja Wilczkowska

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Filia w Piotrkowie Trybunalskim
ORCID: 0000-0002-5424-3492

Teoretyczne podstawy kompetencji zawodowych nauczycieli muzyki w edukacji szkolnej

Theoretical basics of competences professional music teachers in school education

Streszczenie: Artykuł poświęcono problematyce kompetencji zawodowych nauczyciela muzyki. Przedstawiono stanowiska polskich i ukraińskich naukowców zajmujących się tym zagadnieniem. W literaturze specjalistycznej pojęcie kompetencji zawodowych rozpatrywane jest jako określona standardami edukacyjno-zawodowymi danego obszaru lub specjalizacji fachowa gotowość i przydatność nauczyciela do realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych w działalności szkolnej. Kompetencje nauczyciela rozwijają się w procesie jego działalności zawodowej, przy stopniowym gromadzeniu doświadczenia zawodowego, sumiennym wykonywaniu swoich obowiązków, ciągłym rozwijaniu swojego warsztatu pracy, świadomości znaczenia i roli umiejętności interpersonalnych. Zgodnie ze współczesnymi wymogami społecznymi nauczyciel powinien być osobą aktywną, znakomicie posługującą się nowymi technologiami, skierowaną

w swojej pracy na działania twórcze oraz na ciągle doskonalenie własnych umiejętności.

Słowa kluczowe: nauczyciel, kompetencje, uczniowie, szkoła, muzyka

Summary: The article is dedicated to the issues of professional abilities of a teacher. The stances of Polish and Ukrainian scientists dedicated to the issue were presented. In the specialist literature the concept of professional abilities is considered as a defined, by the given field's or specialty's educational standards, readiness and usefulness of a teacher to realise educational tasks in the school activity. A teacher's professional abilities are developed in the process of their professional activity, among the gradual gathering of experience, diligent carrying out of their duties, and constant development of their work-related abilities, awareness of meaning and the role of interpersonal skills. Correspondingly to the modern social requirements, a teacher should be an active person, with a perfect command of new technologies regarding pedagogics, focused in their work on creative activities and a constant improvement of their skills.

Keywords: teacher, professional abilities, students, school, music

Wprowadzenie

Problematyka podnoszenia efektywności działalności pedagogicznej nauczyciela muzyki w oedukacji szkolnej zyskała na aktualności dzięki intensywnej pracy naukowo-badawczej i pedagogicznej: A. Białkowskiego, W. Goriszowskiego, E. Lipskiej, P. Kowolika, M. Przydzińskiej, M. Suświłło i in. Problematyką kompetencji w pedagogice ukraińskiej zajmowali się: O. Ovcharuk, O. Savchenko, S. Trubachova, A. Khutkrskyj, N. Hunarlnyk, O. Jeremenko, L. Masol, O. Oleksiuk, H. Padalky, M. Tkach i in.

W latach 90. XX wieku ukazały się liczne monografie, artykuły naukowe, w których badacze skupiali swoją uwagę na stworzeniu modelu kształcenia współczesnego nauczyciela muzyki. Ten model, według M. Przychodzińskiej byłby zdolny realizować wszystkie niezbędne funkcje zgodnie z oczekiwaniami polskiego wychowania muzycznego [M. Przychodzińska, 1989].

Polscy pedeutolodzy tj. H. Kwiatkowska, Cz. Kupisiewicz, T. Lewowicki, W. Okoń i in. określili w swoich pracach wyma-

gania w zakresie kwalifikacji i kompetencji wobec nauczyciela w szkole. W procesie naukowego uzasadnienia owych ważnych zagadnień w kontekście reformowania szkolnictwa wyższego odwoływali się także do doświadczenia naukowców z innych krajów, dokumentów i rekomendacji opracowanych przez znane międzynarodowe organizacje w obszarze nauki, oświaty i kultury.

Międzynarodowe organizacje (UNESCO, OECD i in.) wskazują na problemy związane z organizacją edukacji na poziomie szkolnictwa podstawowego i ponadpodstawowego. W dokumentach przygotowanych przez te organizacje rozpatrywane są kluczowe kompetencje, w które powinni być wyposażeni współcześni absolwenci szkół wyższych. Jednym z wiodących kierunków wyznaczonym przez owe organizacje jest popieranie inicjatyw w dziedzinie naukowo-metodologicznego zabezpieczenia procesu kształcenia w szkołach wyższych. Ponieważ pojęcie kompetencji ma charakter wieloaspektowy, ich definiowanie jest tematem szerokiego dyskursu naukowego. Komisja Europejska definiuje pojęcie kompetentności jako podstawowe lub kluczowe umiejętności, kluczowe kwalifikacje, wiedza fundamentalna. Według ekspertów Rady Europy fachowa kompetentność przewiduje: zdolność zaspokajania indywidualnych oraz społecznych potrzeb; zespół postaw, wartości, wiedzy i nawyków.

Podczas międzynarodowej konferencji naukowej pod patronatem UNESCO, która miała miejsce w Norwegii (2004 r.) naukowcy doszli do wniosku, że pojęcie *kompetentność* trzeba rozumieć w kategoriach zdolności efektywnego i twórczego zastosowania wiedzy i nabytych umiejętności w komunikacji interpersonalnej, sytuacjach życiowych, które przewidują współpracę z innymi ludźmi w kontekście społecznym i zawodowym. Biuro Standardów Międzynarodowych i Spraw Prawnych definiuje pojęcie *kompetentność* jako zdolność działań na wysokim poziomie kwalifikacyjnym, efektywne wykonywanie określonych zadań zawodowych. Przy czym definicja kompetentności charakteryzuje się konkretnym zasobem wiedzy, nawyków

i postaw, które pozwalają osobowości efektywnie działać lub skutecznie realizować zadania zawodowe według ustalonych standardów zawodowych w danym obszarze. W celu obiektywnego oceniania kompetentności wyłoniono w nim następujące składowe: wiedzę, umiejętności, osiągnięcia edukacyjne, doświadczenie zawodowe [Kwiatkowska, 1988].

W specjalistycznej literaturze polskiej i ukraińskiej stosowane są trzy pojęcia: kompetencja, kompetentność i kompetentny. *Kompetencja* [łac. *competentia* – odpowiedniość] – to obiektywna kategoria mająca zastosowanie we wszystkich obszarach działalności ludzkiej, określa jej zakres, prawa i obowiązki. *Kompetentność* – to realna obiektywna kategoria, która ma zastosowanie dla potrzeb charakterystyki działalności konkretnego człowieka lub grupy i oznacza zgodność określonej kompetencji działalności zawodowej z ustalonymi normatywnymi. *Kompetentność* – to integracyjna cecha osobowości, która jest stosowana w działalności życiowo-zawodowej. *Kompetentny* – obeznany, autorytet w konkretnej dziedzinie. Jak zaznacza G. Belenka, kompetencje zawodowe wychowawcy są pojęciem zintegrowanym, składającym się ze światopoglądu osobowości, pogłębionej wiedzy oraz praktycznych umiejętności w danej dziedzinie [V. Bielienska, 2006]. Kompetentność może być rozpatrywana także jako komponent kultury zawodowej. Najważniejszymi komponentami kultury zawodowej, według A. Ziazuna, są: światopogląd, twórczość, komunikacja interpersonalna, nastawienie na permanentny rozwój zawodowy, wiedza specjalistyczna [Ziazun, 1997]. W literaturze specjalistycznej pojęcie *kompetencje zawodowe* rozpatrywane jest także jako określone standardami edukacyjno-zawodowymi danego obszaru lub specjalizacji fachowa gotowość i przydatność nauczyciela do realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych w działalności szkolnej. Do struktury kompetencji zalicza się: wiedzę z zakresu psychologii, dydaktyki, wychowania, fachowe umiejętności, postawę etycznie-moralną, które pozwalają nauczycielowi komunikować się z uczniami, współpracować z ich rodzicami oraz z dyrekcją danej szkoły i zespołem nauczycieli.

Polscy oraz ukraińscy naukowcy uważają, że kompetencje zawodowe przewidują uświadomienie nauczycielom wagi indywidualnej motywacji do działań dydaktyczno-wychowawczych, potrzeb i zainteresowań, wartości i świadomości znaczenia roli nauczyciela w funkcjonowaniu społecznym, krytycznej postawy wobec siebie, motywacji do doskonalenia zawodowego. Wyposażenie przyszłych nauczycieli w kompetencje jest złożonym i wielopoziomowym procesem, którego efektywność przejawia się w kontekście pozycji światopoglądowej, umiejętności skutecznego posługiwania się w realnych warunkach pracy w szkole wiedzą teoretyczną i praktyczną. Warto także zaznaczyć, że poziom kompetentności uwarunkowany jest świadomością absolwenta w zakresie znaczenia rozwoju zawodowego w ciągu całej jego kariery.

Dyskusja

Kompetentność nauczyciela muzyki świadczy o efektywności jego pracy. Kompetentność nauczyciela aktywnie rozwija się w procesie jego działalności zawodowej wraz ze stopniowym nabywaniem doświadczenia zawodowego, sumiennego wykonywania swoich obowiązków, ciągłego rozwijania swojego warsztatu pracy, świadomości znaczenia kompetencji interpersonalnych. M. Przychodzińska do najważniejszych kompetencji zawodowych nauczyciela muzyki zalicza: kulturę osobistą nauczyciela, co jest niezbędnym warunkiem kształtowania u uczniów ich kultury muzycznej; wiedzę psychologiczną, pedagogiczną oraz specjalistyczną (z zakresu dydaktyki, teorii wychowania, psychologii rozwojowej, teorii wychowania muzycznego, metodyki nauczania muzyki); aktywność społeczną, która warunkuje kształtowanie u uczniów odpowiednich postaw etyczno-moralnych; komunikatywność, umiejętność budowania odpowiednich relacji z uczniami nie tylko w kontekście nauczania, lecz także w kontekście wychowawczym [M. Przychodzińska, 1989].

W edukacji muzycznej, jak zaznacza M. Przychodzińska, w odróżnieniu od innych przedmiotów szkolnych, ocena rezultatów działalności dydaktycznej zależy nie tyle od precyzyjnie określonych kryteriów opanowania odpowiedniej wiedzy i umiejętności, co od indywidualnej postawy uczniów wobec muzyki. W wychowania muzycznym chodzi przede wszystkim o rozwój twórczej wyobraźni muzycznej i potrzeb estetycznych. Dlatego stworzenie odpowiedniego klimatu podczas lekcji, komunikacja interpersonalna nauczyciela z uczniami nabiera szczególnego znaczenia. Do ważnych obowiązków zawodowych nauczycieli muzyki M. Przychodzińska zalicza także ciągłe samodoskonalenie w obszarze wiedzy wychowawczej i artystycznej oraz umiejętności, ponieważ właśnie one dają możliwość pogłębionego zrozumienia swojej roli w rozwoju estetycznej kultury ucznia. Nauczyciel muzyki w szkole musi być świadom, że asymilacja wiedzy i umiejętności muzycznej jest procesem dość złożonym, a więc nie można się spodziewać się szybkich rezultatów w tym zakresie [M. Przychodzińska, 1989].

Z kolei W. Goriszowski i P. Kowolik opracowali zawodowy biogram nauczyciela muzyki. Według badaczy składowymi owego modelu są: pogłębiona wiedza z zakresu teorii i metodyki wychowania muzycznego, pedagogiki, psychologii, nauk społecznych, wiedzy specjalistycznej z zakresu sztuki; kompetencje niezbędne do efektywnego wykorzystania metod nauczania w realizacji zadań programowych w szkole; kompetencje organizacyjne – organizacja działań dydaktyczno-wychowawczych (indywidualnych i grupowych) w szkole oraz poza szkołą; kompetencje komunikacyjne – umiejętność tworzenia odpowiedniego klimatu psychologicznego w kontaktach z uczniami, rodzicami, z innymi nauczycielami; kompetencje poznawcze – systematyczne pogłębianie własnej wiedzy, doskonalenie umiejętności zawodowych, umiejętność krytycznego analizowania własnej działalności, ciągły rozwój umiejętności badawczych; kompetencje praktyczne – umiejętności instrumentalne niezbędne do prowadzenia zajęć oraz prowadzenia zespołu muzycznego (doskonalenie umiejętności dyrygenta, solisty, organizatora

koncertu, konkursu muzycznego, umiejętności posługiwania się współczesną techniką audiowizualną), posługiwanie się językami obcymi; kompetencje kierownicze – umiejętności racjonalnej organizacji własnej pracy, pedagogiczne nowatorstwo, wysoka kultura mówienia; kompetencje – projektowania i planowania – racjonalny dobór materiału programowego; analiza sytuacji dydaktycznych oraz efektywne ich rozwiązywanie; kompetencje percepcyjno-adaptacyjne, które przewidują umiejętności analizy oraz obiektywnej oceny stanów wewnętrznych uczniów, efektywnej realizacji zadań procesu dydaktyczno-wychowawczego bez względu na warunki, w których się odbywa; kompetencje osobowościowe – twórcze myślenie, samokrytyka, pedagogiczny optymizm, spostrzegawczość, wysoki poziom postaw moralnych [Goriszowski, Kowolik, 1993, s. 12–14].

L. Masol, jedna z czołowych specjalistek w dziedzinie nowoczesnej edukacji muzycznej na Ukrainie, opracowała wieloaspektową strukturę kompetencji zawodowych nauczyciela przedmiotów artystycznych, wyodrębniając trzy grupy kompetencji: indywidualne (ogólnokulturowe), wśród których wyróżnia się kompetencje wartościowania, artystyczno-światopoglądowe, kulturowo-twórcze; funkcjonalne; interdyscyplinarne; funkcjonalno-specjalistyczne (muzyka, plastyka, teatr, choreografia i in.); ogólne (informacyjno-poznawcze, samoregulacyjne, twórcze; samodoskonalenie) [Masol, Myropolska, Rahoziņa, 2010, s. 232].

Z kolei A. Volosenko uważa, że kompetencje zawodowe przyszłego nauczyciela to złożona, zintegrowana wiedza teoretyczna i umiejętności praktyczne, motywacja i zdolność do realizacji własnego potencjału zawodowego (wiedza, umiejętności, doświadczenie życiowe, cechy osobowościowe i in.), zdolności twórcze [A. Volosenko, 2012, s. 142].

L. Bezemchuk twierdzi, że kluczowe kompetencje nauczyciela muzyki tworzą: komunikatywność (erudycja, kultura języka, umiejętności interpersonalne); praktyczność (umiejętności przekazywania oraz kształtowania wiedzy muzycznej); operatywność (umiejętność wykonywania utworów muzycznych

oraz posiadanie technik dyrygowania, improwizacja muzyczna); kompetencje intelektualne i pedagogiczne (umiejętność rozwiązywania sytuacji problemowych, umiejętności motywowania uczniów oraz rozwoju ich zainteresowań); kompetencje informacyjne (znajomość repertuaru muzycznego, stosowanie nowych metod nauczania muzyki). [L. Bezemchuk, 2012]. Według V.N. Vvedenskyiego, strukturę kompetencji zawodowych tworzą: profesjonalna działalność, twórcze podejście do rozwiązywania zadań zawodowych zwłaszcza w kontekście funkcji zarządzania i organizacji; specjalistyczna wiedza; umiejętności prakseologiczne, analityczne oraz informacyjne [Vvedenskyi, 2003].

I. Poluboiaryna wyróżnia w strukturze kompetencji zawodowych nauczyciela wychowania muzycznego trzy bloki kompetencji: indywidualne (motywacyjne, samoregulujące etyczne, ogólnokulturowe, psychologiczne, obywatelskie); komunikacyjne (interpersonalne umiejętności muzyczne ogólne i profesjonalne); praktyczne (umiejętności metodologiczne, dydaktyczne, naukowe, artystyczne, wykonawcze, organizacyjne, kierownicze) [Poluboiaryna, 2008. s. 21]. Jak zaznacza I. H. Marynin, współczesnemu nauczycielowi muzyki nie wystarczy opanowanie wiedzy teoretycznej o muzycznym rozwoju dziecka. Najważniejsze jest bowiem połączenie wiedzy z zakresu psychologii dziecka z jego muzycznym rozwojem oraz umiejętność przeprowadzenia diagnozy psychicznego, jak i muzycznego poziomu rozwoju uczniów [I.H. Marynin, 2014, s. 299].

O. Oleksiuk wyodrębnia następujące kompetencje nauczyciela wychowania muzycznego: zdolność do umiejętnego posługiwania się wiedzą z zakresu sztuki; umiejętność wykorzystania wiedzy teoretyczno-praktycznej w kontekście konkretnego utworu muzycznego; umiejętność dokonania porównania i analizy kierunków muzyki oraz innych rodzajów sztuki; przestrzeganie stylistycznych zasad wykonania; artystyczne urzeczywistnienie idei interpretacyjnej utworu w realnym brzmieniu; umiejętność odpowiedniego doboru repertuaru muzycznego; przewidywanie trudności oraz sposobów ich przewycięze-

nia w pracy z uczniami; umiejętność wykonywania utworów muzycznych oraz werbalnego przekazu w procesie nauczania [Oleksiuk, 2013].

Znany w obszarze wychowania muzycznego W. Sacher w modelu nauczyciela wychowania muzycznego wymienia następujące kompetencje: specjalistyczne przygotowanie nauczyciela (gra na instrumencie muzycznym), co pozwala mu na prowadzenie zajęć z wykorzystaniem własnych umiejętności muzyczno-wykonawczych, umiejętność śpiewu i dyrygowania, umiejętności muzyczno-ruchowe, wiedza z zakresu podstaw teorii i historii muzyki, literatury muzycznej; wiedza z zakresu systemów wychowania muzycznego w Europie i na świecie, co pozwala na rozwój własnego, twórczego i innowacyjnego podejścia do działalności dydaktyczno-wychowawczej w szkole [Sacher, 1999].

W. Sacher zaznacza, że tylko nauczyciel doskonale zorientowany w zakresie literatury muzycznej, historii muzyki, nauczyciel rozwijający własne zainteresowania muzyczne oraz zdolny do działań innowacyjnych, może skutecznie realizować zadania wychowania muzycznego dzieci i młodzieży. Niestety, zdaniem W. Sachera, sytuacja w szkołach nie zawsze sprzyja nauczycielowi. Sami nauczyciele często stosują konserwatywne rozwiązania, nie podejmując ryzyka wprowadzania w praktykę szkolną nowych rozwiązań metodycznych. Takie postawy negatywnie wpływają na przebieg zajęć, nauczyciel zaś nie w pełnej mierze realizuje zadania nauczania [Sacher, 1999].

Jak zaznacza S. Hrozan, efektywność pracy nauczyciela nie tylko uzależniona jest od posiadanej wiedzy, lecz także od umiejętności posługiwania się nią, bycia przygotowanym do dostosowywania się do nowych wyzwań rynku pracy, operowania i zarządzania informacją, aktywnego działania, szybkiego podejmowania decyzji oraz uczenia się przez całe życie. Wymaga to specjalistycznego przygotowania się i przyczynia się do rozwoju potencjału adaptacyjnego przyszłego nauczyciela/wychowawcy w kontekście organizacji, kontroli oraz koordynacji procesu nauczania, dokonywania wyboru optymalnych

środków w celu osiągnięcia postawionych celów dydaktyczno-wychowawczych. S. Hrozan, na podstawie przeprowadzonej analizy form wychowania muzycznego oraz przeglądu standardów kształcenia nauczycieli muzyki, wyodrębnia podstawowe umiejętności zawodowe, do których zalicza: percepcję muzyczną; wykonanie (gra na instrumentach muzycznych) i tworzenie muzyki; analizę procesów muzycznych. Właśnie owe umiejętności tworzą podstawy do opracowania modelu kompetencji zawodowych nauczyciela wychowania muzycznego. Zdaniem autorki, w pracy nauczyciela wychowania muzycznego główną rolę odgrywają następujące kompetencje: kognitywno-percepcyjne; praktyczno-artystyczne; twórcze; etycznie-moralne [Hrozan, 2014, s. 283-284]

Kompetencje zawodowe nauczyciela wychowania muzycznego wymagają powiązania ich w pierwszej kolejności z jego działalnością dydaktyczno-wychowawczą w szkole, podczas której powinien wykazać się on następującymi umiejętnościami: efektywnym prowadzeniem zajęć, organizacją uczniowskich zespołów muzycznych oraz organizacją szkolnych koncertów, właściwym posługiwaniem się nowoczesnym sprzętem audiowizualnym, współpracą z rodzicami i gronem pedagogicznym, pracą nad własnym rozwojem zawodowym. Musi być także kreatywny, komunikatywny, zorganizowany, tolerancyjny oraz twórczy.

Nauczyciel ponosi osobistą odpowiedzialność za efekty swojej pracy przed społeczeństwem oraz rodzicami uczniów, którzy w społeczeństwie demokratycznym mają prawo wiedzieć, co dzieje się w szkole, czego i jak nauczane są ich dzieci. Nauczyciel ponosi także odpowiedzialność za własne działania w szkole przed samym sobą. Zgodnie z oczekiwaniami społecznymi nauczyciel powinien być osobą aktywną, znakomicie posługującą się nowymi pedagogicznymi technologiami, zorientowaną w swojej pracy na twórcze działanie oraz na ciągłe doskonalenie własnych umiejętności. Oznaką właściwego przygotowania przyszłych nauczycieli muzyki do działalności zawodowej, jak świadczą dane badawcze oraz literatura specja-

listyczna, jest zdolność nauczyciela do działań integracyjnych, posiadanie optymalnego zasobu wiedzy, umiejętności, potrzeb, motywacji i zdolności, a więc wszystkiego, co daje możliwość w pełni realizować swój potencjał kompetencyjny w zakresie wychowania muzycznego dzieci i młodzieży szkolnej. Nauczyciel muzyki ma mieć wpływ na kształtowanie u uczniów światopoglądu, uczuć estetycznych oraz odpowiednich postaw etyczno-moralnych. Jednak pełna realizacja owego potencjału zależy nie tylko od jego wiedzy teoretyczno-praktycznej, lecz także od indywidualnych cech charakteru. Istotną rolę w efektywności systemu wychowania muzycznego w szkole odgrywa mistrzostwo pedagogiczne nauczyciela, chęć pracy twórczej, szacunek do uczniów.

Podsumowanie

Wśród najważniejszych elementów wychowania muzycznego uczniów, efektywnej realizacji celów i zadań nauczania wymienia się kształcenie nauczycieli tego przedmiotu. Tylko nauczyciel o wysokim poziomie kwalifikacji jest przygotowany do efektywnego rozwijania za pomocą muzyki osobowości twórczej, oddziaływania na emocjonalny i intelektualny rozwój dzieci i młodzieży szkolnej. Specyfika współczesnego profesjonalnego kształcenia przyszłych nauczycieli muzyki stawia nowe wymagania wobec studentów, którzy powinni zostać wyposażeni w nowoczesne kompetencje zawodowe. Nauczyciel muzyki ma pełnić rolę teoretyka, metodyka, muzyka-wykonawcy czy także historyka sztuki. Tworzenie nowego modelu polskiej szkoły, integracyjne nauczanie w klasach 4-8 szkoły podstawowej, wprowadzenie do programów nauczania liceum przedmiotu „historia muzyki”, wymaga zmodyfikowania procesu kształcenia na kierunkach wychowanie muzyczne w akademiach muzycznych oraz na kierunkach pedagogicznych w szkołach wyższych. Wszystkie te zmiany procesu kształcenia znalazły odzwierciedlenie w programach i planach studiów (modyfikacja treści dyscyplin pedagogicznych i specjalistycz-

nych). Analiza literatury z zakresu pedagogiki, psychologii, wychowania muzycznego pozwala stwierdzić, iż pojęcie „kompetencje zawodowe” ujmuje świadome i motywacyjne podejście do własnego rozwoju zawodowego, wiedzę z zakresu pedagogiki i psychologii, teorii i metodyki wychowania, aktywność społeczną, umiejętności kształtowania u uczniów odpowiednich postaw etyczno-moralnych, rozwój percepcji i wyobraźni twórczej, umiejętności organizacji współpracy z rodzicami oraz z gronem nauczycieli danej szkoły. Kompetencje zawodowe nauczyciela muzyki powinny być rozwijane i doskonalone w trakcie rozwoju zawodowego wraz ze wzbogaceniem indywidualnego doświadczenia życiowo-zawodowego nauczyciela.

Bibliografia

Bezemchuk L., *Zabezpechennia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzyky v umowach mahistratury*, Zbirnyk naukovykh prats, Zasoby navchalnoi ta nukovo-doslidnoi roboty, Kharkivskiy natsyonalnyi pedahohichnyi universitet im. H. Skovorody, Vyp. 37, 2012 s. 11-21.

Bieliienka V., *Vykhovatel ditei: stanovlennia fakhivtsia v umovakh navchannia*, Cvitych, Kyiv 2006.

Goriszowski W., Kowolik P., *Nauczyciel muzyki – jego rozwój zawodowy w aspekcie doradztwa psychopedagogicznego*, [w:] H. Danek-Bobrzyk (pod red.), *Zagadnienia pedagogiki muzycznej*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 12-14.

Hrozan S., *Kompetennishyj pidkhid jak skladova chastyna pidhotovky maibutnoho vchytelia muzyky do profesiinoi samorealizatsii*, Naukovi Zapysky, Tsentralnoukrainskyj derzhavnyi pedahohichnyi uniwersytet imeni Volodymyra Vynnychenka, Seria: *Pedahohichni nauky*, Vypusk 132, s. 281-285.

Kwiatkowska H., *Nowa orientacja w kształceniu nauczycieli: założenia i metody edukacji nauczycielskiej*, Wyd. PWN, Warszawa 1988.

Marynin I. H., *Kompetetnist vchytela muzyky – kierivnyka dytiachoho narodno-instrumentalnoho kolektywu: problema struktury ta zmistu*, Zbirnyk naukovykh prats, Vypusk 16, nr 1, 2014, s. 298-303.

Masol L., Myropolska N., Rahozina V., *Formuvannia bazo bazvyckh kompetetnosti uchniv zachalnoosvitnoi shkoly u systemi intratyvnoi osvity: posibnyk vchytelia*, Pedahohichnaq dumka, Kyiv 2010, s. 232.

Oleksiuk O. M., *Muzychna pedahohika: navch. Posibnyk*, Universytet im. B.Hrichenka, Kyiv 2013, s. 248.

Poluboiaryna I. I., *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnich uchyteliv muzyky*, Zhytomyr 2008, s. 21.

Przychodzińska M., *Wychowanie muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju wychowania*, Warszawa, Wyd. WSiP, 1989.

Ziazun I., *Pedahohichna maisternist*, Vyscha shkola, Kyiv 1997.

Sacher W., *Problemy wczesnoszkolnej edukacji muzycznej*, [w:] *Edukacja wczesnoszkolna. Rzeczywistość, pespektywy*, Wyd. WSiP, Warszawa 1999.

Vvedenskyi V.N., *Kompetentnost pedahoha kak vaznoe uslovyie uspeshnosti eho proffyonalnoi deiatelnosti*, Innovatsyy v obrazovanny, nr 4, 2003, s. 21-31.

Volosenko A., *Formuvannia prosesiinoi kompetentnosti yak vazhlyvyi chynnyk tvorchoi samorealizatsii miabutnoho vchytelia*, Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia, nr 6, 2012, s. 140-149.